

mek için oldukça kalın cidarlı yapılmıştır. Üç adet pencereden ışık alan camkânın ortasındaki mermer şadırvan havuzdan hiçbir iz kalmamıştır. Ahşap şirvan katına çıkışı, girişe göre sağda arka köşede yer alan taş basamaklı, ahşap korkuluklu bir merdiven sağlamaktadır. Alt katta, üç yanda alçak birer seki üzerinde yan yana küçük soyunma hücreleri bulunmaktadır. İlliklik girişinin solunda yer alan küçük mekân kahve ocağı ve havlu kafesi olarak kullanılmaktadır. Bunun üzerini örten dilimli kubbeciğe geçişler stalaktitli pandantiflerle sağlanmakta, etek kısmını derin oyulmuş, üzerinde dış sıraları bulunan bir korniş dolanmaktadır. Sağındaki kubbeli mekân sonradan kapatılarak illikliğe katılmış olup usturalık olarak kullanılmakta ve bir kapıyla helâya açılmaktadır. Üç eyvanlı illikliğin orta sofasının üzerini, balık pulu şeklinde stalaktitleri olan pandantifli bir kubbe örtmektedir. Kese yeri olarak kullanılan soldaki eyvanın tam karşısında ve onunla aynı ölçülerde olan kapalı bölme halvetlidir. İllikten sıcaklığa geçiş yüksek sivri kemerli bir kapıyla sağlanmıştır. Bu bölüm üç eyvanlı ve dört halvetlidir. Sekizgen biçimli mermer göbek taşının bulunduğu orta mekânın üzerini sekizgen kasnaklı, üç sıra stalaktitli pandantifleri olan 6,45 m. çapında bir kubbe, halvetlerin üzerini de kubbeler, eyvanların üzerini ise yanlardan yarım çapraz tonozlarla beslemeli kubbecikler örtmektedir.

Kadınlar kısmının soyunmalık ve sıcaklık bölümleri erkekler kısmının aynıdır. İlliklik bölümü ise farklı olarak kubbe ile örtülmüş kare planlı bir mekân olup tonoz örtülü dikdörtgen planlı helâya dar bir koridorla bağlanmaktadır. Her iki kısmın hazne ve külhani hamamının arka cephesinde enlemesine büyük, dikdörtgen planlı bir mekân halindedir.

Soyunmalık ve illiklik orta sofası döşemesindeki yeşil-kırmızı porfir ve mer-

mer parçalarından yapılmış bordürler, göbek taşında iç içe geçmiş gri ve kırmızı dikdörtgen bordürlerle kurnaların bir kısmındaki zarif taş süslemeler dekoratif özellik arz etmektedir. Glück, eski yapılardan devşirilerek eyvanlardan birinde kullanılan, alçak kabartmalı işlenmiş Bizans işi bitkisel motifli bir kornişten bahsetmekteyse de (*Probleme des Wölbungsbaues I*, s. 102, şekil 60) bu parça yok olmuştur.

Yapı düzgün kesme taş, moloz taş ve harçla inşa edilmiş, soğukluk kubbelerinin üzeri kiremitle örtülmüştür. Diğer bölümlerin kubbeleri ise taştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tâcizâde Sâdî Çelebi, *Münşeat* (nşr. Necati Lugal — Adnan Sadık Erzi), İstanbul 1956, s. 59; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 331; H. Glück, *Probleme des Wölbungsbaues I: Die Bäder Konstantinopels un ihre Stellung in der Baugeschichte*, Wien 1921, s. 100-102, şekil 57-60; K. Ahmet Aru, *Türk Hamamları Etüdü*, İstanbul 1949, s. 65-66, rs. 49-52; Ayverdi, *Fatih Devri Mi'mârîsi*, s. 386-388, rs. 407-410; a.m.f., *Osmanlı Mi'mârîsi IV*, s. 599-601, rs. 904-905; W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbul*, Tübingen 1977, s. 328, rs. 375-376; M. Nermi Haskan, *İstanbul Hamamları*, İstanbul 1995, s. 150-152; Neşet Köseoğlu, "İstanbul Hamamları", *TTOK Belleteni*, sy. 128 (1952), s. 5; Semavi Eyice, "İznik'de Büyük Hamam ve Osmanlı Hamamları Hakkında Bir Deneme", *TD*, XI/15 (1960), s. 99-120; Mustafa Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", *Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I, İstanbul 1963, s. 334, 336-337, 352, 359, 375; Erdem Yücel, "Gedikpaşa Hamamı", *İst.A*, XI, 6073-6076; "Gedikpaşa Hamamı", *DBİst.A*, VIII, 165.

ENİS KARAKAYA

GEDİKLİ

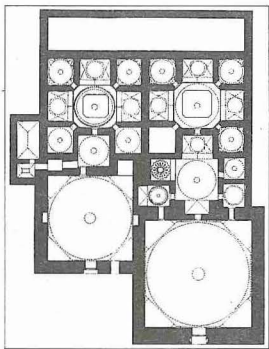
Osmanlı saray, merkez, askerî, esnaf ve maliye teşkilâtlarında kullanılan bir terim.

Osmanlılar'da genel olarak kadro sahibi görevlileri veya herhangi bir mevki ve görevi uzun süre işgal eden kişileri belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Bu anlamı ile kelime zamanla bir terim haline gelerek yaygınlaşmıştır. Sadece devlet memurları için değil aynı zamanda enderunda, sarayda ve haremde çeşitli vesilelerle görev ve sorumluluk hiyerarşisi içinde sıkça kullanılmış ve genellikle de eski, kıdemli kimseleri belirten bir anlam kazanmıştır. Meselâ haremde kıdemli câriyelere "gedikli câriye" denilmiştir. Çeşitli yerlerden getirtilen câri-

yeler için bir eğitim kurumu niteliği taşıyan hareme ilk alınan câriyeler "ace-mi" olarak anılır, bunlar zamanla yük-selerek şâkird, kalfa, usta ve kadinefendi olur, kalfa ve ustalar ise genellikle gedikli şeklinde adlandırılırdı. Gedikli câriyeler mutlaka bir hizmetle mükellef olup yaptıkları hizmete göre "hazinedar kalfa, çaşnigîr usta, çamaşırcı usta" vb. unvanlara sahiptiler. Gedikli câriyeler etekleri çok uzun elbise giyer, bellerine altın işlemeli veya mücevher tokalı kemerler takarlardı.

Enderun teşkilâtında her koğuş veya odanın sayıları belli gediklileri vardı. Bunlar, aralarından en kıdemliyi kendilerine ait işleri yürütmek için vekil seçerlerdi. Bunlara "gedikliler muhtarı" denirdi (Abdurrahman Vefik, I, 209). Yine saray hizmetinde olup "müteferrika" unvanıyla anılan hizmetliler maaşlı ve gedikli olmak üzere iki kısma ayrılırlardı. IV. Mehmed zamanında bunların sayısı 200 kişiydi (Abdurrahman Abdi Paşa, *MTM*, I/3, s. 543). Aynı şekilde padişah muhafızlığı görevinde bulunan solaklar da gedikli statüsünde olup sayıları değişmezdi (BA, *MD*, nr. 7, s. 500). Osmanlı merkez teşkilâtında Divân-ı Hümâyün çavuşlarının kıdemlilerine "gedikli divan çavuşu" adı verilir. Bunların başlıca görevleri divan toplantıları sırasında teşrifat hizmetinde bulunmak, padişah fermanını taşradaki vezir veya valilere, padişah mektubunu yabancı devlet hükümdarlarına götürmek ve yüksek rütbeli suçluların ölüm veya sürgün cezalarını infaz etmek şeklinde özetlenebilir. Gedikli Divân-ı Hümâyün çavuşları, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul'da bulunan yabancı sefârethanelerde yeniçerilerle birlikte muhafızlık yapmışlarsa da bu hizmetleri uzun sürmemiş, bu görev daha sonra tamamen yeniçerilere bırakılmıştır. XVII. yüzyıl ortalarında gedikli çavuşların sayısı 200 kadardı (Abdurrahman Abdi Paşa, a.e., s. 543). Merkez teşkilâtında iç hazineye ait defterleri tutan görevlilere de "gedikli efendi" denirdi. Genellikle sayıları dört olan bu görevlilerin en kıdemlisi başefendi, diğerleri ikinci, üçüncü ve dördüncü efendi unvanlarıyla anılırlardı (Abdurrahman Vefik, I, 209). Gedikli defter-i hâkânî kâtiplerinin sayısı XVII. yüzyılda on altıya, şâkirdlerinin sayısı da yirmi altıya çıkmıştır.

Hâcegân-ı Divân-ı Hümâyün denilen divan kâtiplerine "gedikli kâtibî" denirdi. Bunlardan biri ölünce tasarruf ettiği zeâmet, eğer kâtiplik yapabilecek nite-

Gedik Paşa Hamamı'nın planı

likte ise büyük oğluna tevcih edilirdi. Gediksiz kalan oğlu da bundan pay alırdı. Erkek evlâdı olmayan kâtibin dirliği kesinlikle dışarıdan bir kimseye verilmez, mülâzımlarından birine tevcih edilirdi. Münhal mülâzım gediği ise şâkirdlerden birine verilirdi (Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 49). IV. Mehmed zamanında gedikli divan kâtiplerinin mevcudu altmış, şâkirdlerinin mevcudu ise on sekiz kadardı (Abdurrahman Abdî Paşa, a.e., s. 543). Aynı şekilde kethüdâ bey kâtibî, çavuşlar kâtibî gibi hizmetliler de gedikli statüsündeydi. Devlet merkezindeki gedikli kâtip, çavuş ve müteferrikaların bir kısmı maaşlı, bir kısmı dirlikliydi. Gedikli timar veya gedikli zeâmet tasarruf eden görevliler cebelü* beslemekle mükellef tutulmuyordu.

Gedikli tabiri Osmanlı askerî teşkilâtında kıdemli yeniçeriler için kullanılırdı. Fakat esas itibarıyla yeniçeri ağasının devamlı olarak yanında bulunan on dokuz kişilik maiyeti bu sıfatla anılırdı. Fâtihten Sultan Mehmed zamanında ihdas edilen bu sınıf (*Mebde-i Kânûn-ı Yeniçeri*, vr. 75^a) ağanın yaverliğini, irtibat subaylığı vb. hizmetlerini görürdü. Öteki yeniçerilerden, bellerine bağladıkları serâser kuşakla ayrılan ve kendilerine "serâser kuşaklılar" da denilen ağa gediklilerinin en kıdemlisine "başmehter" adı verilirdi. Ağanın en yakın adamı ve özel hizmetkârı olan bu görevlinin bir derece altında orta mehter vardı. Bunun başlıca vazifesi, divan toplantılarının yapıldığı Kubbealtı'nın düzeni ve temizliğiyle meşgul olmaktı. Daha aşağı rütbedeki küçük mehter ise Ağakapısı'ndaki tâlimhâneye nezaret ederdi. Bunun da altında saraç, çuhadar, mataracı, câmedar, tüfekçi, gönderci (mızrakçı), bayraktar, tuğcular ve mumcular gibi görevliler bulunurdu. Ağakapısı'ndaki hizmetleri sırasında başlarına mücevveze, ağanın maiyetinde bir yere giderken de yünlüksüz keçe giyen ağa gediklilerinin baş, orta ve küçük mehter denilen zâbitleri terfi ederse bölükbaşı veya âriyetî çavuş (çavuş vekili) olurlardı. Suçlu ağa gediklilerinin cezası genellikle, kendilerine bir imtiyaz sağlayan bellerindeki kuşakların alınması şeklinde verilirdi.

İstanbul bedesteninde görevli dellâllar da gedikliydî. Sayıları belli olan gedikli dellâlların tayin ve azilleri çavuşbaşının arzı üzerine bizzat sadrazam tarafından yapılırdı. Bu dellâlların başlıca görevi halkın esnaf tarafından aldatılmasını önlemektî.

Gedik tabirinin "esnaf gediği, dükkân gediği" gibi Osmanlı esnaf ve maliye teşkilâtında da birçok kullanımı vardır (bk. GEDİK).

Cumhuriyet dönemi Türk Silahlı Kuvvetleri'nde çıkarılan ve 1951 yılına kadar kullanılan özel bir kanunla yükümlülüklerinden fazla askerlik hizmetinde bulunan erbaşlara gedikli denmiştir. Bunların rütbeleri aşağıdan yukarıya doğru çavuş, üstçavuş, başçavuş ve başgedikli idi. Önceleri erat sınıfından kabul edilen gedikli çavuşların statüsü daha sonra yükseltilmiş ve kendilerine "astsubay" denilmiştir. Günümüzde astsubaylar kendileri için açılan okullardan yetişmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 7, s. 500; nr. 8, s. 109; nr. 12, s. 578; nr. 160, s. 1; *Mebde-i Kânûn-ı Yeniçeri*, vr. 50^a, 71^a, 75^a-76^a, 86^a, 90^a; *Kitâb-ı Müstetâb* (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1974, s. 3, 4, 8, 10; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 60, 90; Abdurrahman Abdî Paşa, *Kânunnâme* (MTM, 1/3 [1331] içinde), s. 543; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, tür.yer.; Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavâidi*, İstanbul 1328, I, 209-210; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 181, 403-404; II, 38, 79, 165; a.mlf., *Saray Teşkilâtı*, s. 147-149, 169, 196, 276, 409-411, 416, 429; a.mlf., *Merkez-Bahriye*, s. 49, 50, 69, 256, 349; a.mlf., *Harem II*, Ankara 1985, s. 19, 38, 61, 132 vd.; Pakalın, I, 659-661; "Gedikli", *TA*, XVII, 215; Erhan Afyoncu, "Defterhane", *DİA*, IX, 101.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

GEDİKZÂDE, Abdülkadir

Ebü'l-Mefâhir Zeynüddin Abdülkâdir
b. Halîl b. Abdillâh er-Rûmî
(ö. 1187/1773)

Hadis âlimi.

1140'ta (1727-28) Medine'de doğdu. Gedikzâde lakabı ve Rûmî nisbesi onun Türk asıllı olduğunu düşündürmekteyse de kaynaklarda buna dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Öğrenim hayatına Kur'an-ı Kerim'i ezberleyerek başlayan Gedikzâde, daha sonra Şeyhülkurrâ Muhammed es-Sücâfî'nin Kur'an derslerine devam etti ve tecvid öğrendi. Kâsım b. Firruh eş-Şâtûbî'nin kıraate dair manzum eseri *Hırzû'l-emânî*'yi ezberledi. Medine'nin önde gelen âlimlerinin derslerine devam ederek tahsil hayatını sürdürdü. Ebû Abdullah Muhammed b. Tayyib el-Fâsî ve Muhammed Hayât es-Sindî'den hadislerle ilgili kaynakların çoğunu okudu. Özellikle İbnü't-Tayyib'den çok faydalandı ve ders takrirlerinde onun yardımcısı oldu.

Güzel tilâvetiyle temayüz eden ve Mes-cid-i Nebevî'de imamlık yapan Gedikzâde daha sonra Mısır'a giderek Dâvûd b. Süleyman el-Harbetâvî'den ders okudu ve ondan icâzet aldı (1168/1754-55). Ayrıca Ahmed b. Abdülfettâh el-Mevlevî, Ahmed b. Hasan el-Cevherî, Muhammed b. Muhammed el-Belidî gibi âlimlerden istifade etti. Mısır'da evlendikten sonra Anadolu'ya seyahat etti, oradan da Medine'ye döndü; ancak Medine'de uzun süre kalmadı ve tekrar Mısır'a geçti. Hayatta kalan hocalarını dolaşarak onlardan faydalanmaya çalıştı. Bu sırada tanıştığı İsmâil b. Mustafa el-Kemâhî'nin delâletiyle hitabet görevi aldı; Medine usulü irad ettiği hutbeleriyle kalabalık cemaatlerin ilgisini çekti. Daha sonra İstanbul'a giderek bir müddet kaldı. Kur'an okuyuşuna hayran kalan ve tebdili kıyafetle çeşitli yerlerde onun kıraatini dinleyen zamanın Osmanlı sultanı (muhtemelen III. Mustafa) kendisini sarayda imam olarak görevlendirmek istedi. Bunu haber alan saray imamı, Gedikzâde'yi evine davet ederek ona sesini bozacak bir şey içirdi. Bunun üzerine Gedikzâde İstanbul'dan kaçarak Mısır'a döndü ve hadislerle meşgul olmaya devam etti. Ayrıca gerek Medine'de gerekse gezdiği yerlerde tanıdığı hocaları için bir mu'cem hazırlamaya başladı. Ardından Halep'e geçen Gedikzâde burada Ebü'l-Mevâhib el-Kâdirî'den *Şahîh-i Buḥârî* okuyup icâzet aldı. Bu arada İbrâhim b. Muhammed et-Trablusî ve Derviş Mustafa el-Malakî'den faydalandı. Bir müddet sonra Trablusşam'a giderek Abdülkâdir eş-Şekâvî'den de icâzet aldı. Gittiği yerlerde uzun süre kalmayan ve özellikle hadis alanında istifade edeceği âlimlere ulaşmak için durmadan seyahat eden Gedikzâde, bugün Konya'ya bağlı bir ilçe merkezi olan Hâdim'e gidip buranın müftüsünden "evveliyeye" hadislerini ("evvel" kelimesiyle başlayan hadisler) okumak istediysen de bu zatın isnad bilgisine sahip olmadığını görünce Mısır'a döndü. Burada özellikle hadis ricâli ve isnad konusunda önemli gelişmeler kaydetti. Mısır'dan tekrar ayrılan Gedikzâde Medine ve Mekke'ye uğradıktan sonra güneye yönelerek San'a'ya ulaştı. Kevkebân'da Abdülkâdir b. Ahmed el-Kevkebânî ve Şibâm'da İbrâhim b. İsâ el-Hasenî ile buluştu. 1185 (1771) yılında gerçekleşen ve Yemen bölgesindeki bazı âlimlerin özellikle hadis isnadı konusunda kendisinden faydalandıkları bu seyahatin ardından beşinci defa Mısır'a gitti.